

Moderatkvinnor organiserar sig

ANN-MARIE PETERSSON

Då Stina Nicklasson skrev sin avhandling om Högerens kvinnor försåg hon den med undertiteln: *Problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet 1900–1936/37*. Den formuleringen visar på att det inte var en självklarhet att partiet öppnades på vid gavel för kvinnorna, då de ville bli medlemmar. När partiet bildades var det ett parti för män. Kvinnorna kunde visserligen representera även Allmänna Valmansförbundet i kommunalpolitiken, sedan de erhållit valbarhet 1909, men de kunde inte bli medlemmar i partiet. Inom rikspolitiken förblev de utan inflytande fram till 1922, det år då de första kvinnorna kom in i riksdagen. Innan Stina Nicklasson hade fördjupat sig i problemet, visste vi egentligen föga om vad som föranledde dröjsmålen med kvinnornas rätt att delta i Allmänna Valmansförbundets arbete. Någon diskussion om kvinnornas roll i partiet synes inte ha funnits inför partibildningen 1904. Kanske var det så att många frågor om kvinnors medborgerliga rättigheter inte över huvud taget formulerades i samband med partibildning och partiprogram. Svaren var givna på förhand av en övermäktig tradition.

Det var i denna miljö som de moderata kvinnorna utformade sina strategier för att bli delaktiga i samhällets beslutsprocess på samma villkor som männen. Det skedde på olika nivåer: många högersinnade kvinnor fick god träning i organisatoriskt arbete i icke-partipolitiskt bundna sammanslutningar. Det nätverk, som de då kom att bygga upp, förde vidare till bl.a. rösträttsrörelsen där de arbetade öppet för kvinnlig politisk rösträtt. Vidare gällde det att komma över tröskeln till Allmänna Valmansförbundet, AVF, när det hade bildats, och att inom AVF påverka partiets inställning till kvinnlig rösträtt. När det inte gav resultat tillämpade kvinnorna sin organisationsstrategi genom att starta en egen, av AVF oberoende organisation.

Högerkvinnor i samhällsarbete i icke-partipolitiska organisationer

Den första fråga som behöver belysas är den om det fanns någon saklig grund överhuvudtaget för att ifrågasätta kvinnors intresse och erfarenheter när det gällde allmänna angelägenheter.

De områden, där kvinnors intressen utanför hemmet kunde tas i anspråk, var ofta "det förlängda hemmet". De arbetsuppgifter som kvinnorna skötte inom hemmet kunde vidgas, men även utanför hemmet behålla sin inriktning på undervisning och vård. Det gällde såväl yrkesmässigt som arbete inom socialt inriktade s.k. välgörenhetsföreningar. En rad föreningar av detta slag startades framför allt i Stockholm under 1800-talets senare del under intryck av de behov som var uppenbara för barn och fattiga ensamstående kvinnor. I spetsen för flera av dessa många gånger stora och organisatoriskt krävande föreningar stod kvinnor som senare blev aktörer bland de moderata kvinnorna. Här presenteras några exempel, och senare kommer flera framträdande kvinnliga pionjärer att presenteras.

Till ledningen av arbetsstugeverksamheten knöts t.ex. *Elisif Théel*. Hon var från början lärarinna vid Åhlinska skolan, men bytte arbetsfält och blev under första världskriget ordförande i centralstyrelsen för Stockholms arbetsstugor och inspektris för Stockholms barnavårn. *Elisif Théel* kom att bli en av högerkvinnornas inflytelserika företrädare. Det skulle ha varit svårt att bestrida hennes kvalifikationer som ledare och organisatör.

Ett annat exempel på hur kvinnor ägnade sig åt medlemsvärvning, opinionsbildning m.m. finns i Fredrika-Bremer-förbundet (FBF). *Lizinka Dyrssen* var ledamot av dess styrelse sedan 1901 och ordförande 1920–1937. Hon hörde till stiftarna av Stockholms Moderata Kvinno-förening 1911 och riksorganisationen Svenska Moderata Kvinnoförbundet (SMKF). Hon var även en tid ordförande i Stockholms Kvinnliga Rösträttsförening.

Gertrud Törnell var vice ordförande i föreningen Kvinnor i statens tjänst. Hon var sekreterare i den övergripande organisationen Föreningen för välgörenhetens ordnande, senare stadsfullmäktigledamot för högern, 1917–1927. Också hon fanns i FBF. Vi kan se hur FBF blev en samlingspunkt för samhälleligt intresserade kvinnor såväl i Stockholm som ute i landet. Flera av de framträdande aktörerna inom högerpolitiken fanns inom FBF såsom *Ebba von Eckermann*, *Alexandra Skog-*

lund och *Bertha Wellin*. Många återfanns samtidigt inom andra organisationer. Det hittills anförda torde räcka väl för att visa att kvinnorna vare sig saknade intresse för samhällsfrågor eller erfarenheter från organisatoriskt arbete.

Högerkvinnor i den kvinnliga rösträttsrörelsen

Fredrika-Bremer-förbundet har redan nämnts ovan som exempel på en sammanslutning där högerkvinnor deltog aktivt för att flytta fram kvinnornas positioner. Den andra föreningen med uttalat syfte att verka för kvinnlig politisk rösträtt var Landsföreningen för Kvinnlig Politisk Rösträtt, LKPR. En av dess portalfigurer var som nämnts *Lydia Wahlström*, vars mångsidiga verksamhet beskrivs ovan. Här skall nämnas hur hon från första början deltog i att skapa organisationen genom offentliga anföranden. Medborgarnas skyldigheter gentemot nationen var det grundläggande motivet för henne, då hon propagerade för den kvinnliga rösträtten. Kvinnorna borde inte förhindras att fullgöra sina skyldigheter. Lydia Wahlström anslöt sig också till sin lärare, historieprofessorn och högerriksdagsmannen Harald Hjärne i hans synpunkter på sammanslutningarnas berättigande; det innebar en positiv handling, när människor på eget initiativ slöt sig samman i föreningar för att åstadkomma bättre resultat för det allmänna bästa. Men Hjärne hade nog inte avsett kvinnligt medborgarskap och Lydia Wahlström fick balansera sina uttalanden för att inte komma i uppenbar konflikt med högerens män.

I Lund var *Hilma Borelius* ordförande i rösträttsrörelsen. Hon var en ofta förekommande skribent, bland annat i FBF och LKPR:s tidskrifter och i högerens ideologiska forum *Svensk Tidskrift*. Många andra högersinnade företrädare var verksamma i rösträttsrörelsen, inte minst vid den stora namninsamlingen, som med 142 128 namnunderskrifter bestyrkte kvinnornas vilja att driva rösträttsfrågan. Petitionen överlämnades till riksdagen 1907.

Kommunalpolitiken öppnas för kvinnor

Försöken att genom opinionsbildning, offentligt och privat, påverka partiet att ändra stadgan och öppna för kvinnligt medlemskap visade sig till en början inte vara framkomlig. Att organisera ett parti med både

förstakammarhögern och andrakammarhögern samt sympatisörer ute i landet var en ganska mödosam process redan med enbart manliga medlemmar. Det fanns en motvilja mot att tvingas in i ett parti över huvud taget från dem som varit vana att agera på egen hand i skilda frågor. Arvid Lindman däremot insåg nödvändigheten av en god partiorganisation och torde även ha insett att kvinnorna skulle bli fullvärdiga medborgare tids nog. Men innan partiet hade konsoliderats gällde att inte komma med ytterligare en utmaning för det nya partiet, AVF, vilket det kunde uppfattas vara, om han verkade för att kvinnorna skulle komma in i rikspolitiken. Ett första steg för kvinnornas fullvärdiga politiska medborgarskap togs dock då kvinnor blev valbara till kommunala uppdrag.

Den kommunalpolitiska plattformen visade sig vara betydelsefull. De kvinnor som valdes att representera högern fick visserligen inte vara med i partiet, men de tillhörde partigruppen i de kommunala församlingarna. I Stockholm blev *Valfrid Palmgren* den första högerkvinnan i fullmäktige, invald på listans sista plats. Trots att hon lämnade sitt uppdrag då hon gifte sig och flyttade till Danmark redan 1911, kom hon att bli en av de framstående pionjärerna. Hon blev bland annat ledamot av 1911 års folkbibliotekskommitté, utsedd av regeringen och gjorde som sådan viktiga insatser för folkbibliotekens självständighet och fortsatta utveckling.

Vid nästa kommunalval, 1912, invaldes *Bertha Wellin* – nu på en så kallad säker plats – och dessutom *Stina Quint*, utbildad folkskollärare, som hade startat ett förlag för barn- och ungdomslitteratur och som tillsammans med *Lilly Hellström* startade utgivningen av Folkskolans Barntidning. Följande år tillkom ytterligare en kvinna i Stockholms fullmäktige, *Alma Hedin*. Hon skulle snart följas av flera. Vid en jämförelse med övriga partier visar det sig att högerpartiet tidigt kom att ha en relativt stark kvinnorepresentation i de kommunala valen, även om andelen kvinnor i stadsfullmäktige ända fram till 1938 inte översteg 10 procent.

Betydelsen av kvinnorepresentationen i de kommunala valen låg framför allt i att kvinnorna fick en möjlighet att visa sig dugliga till offentliga uppgifter. Man kan heller inte bortse från att det gav några kvinnor en vana vid att uppträda, debattera och göra sina synpunkter hörda både vid sammanträden och vid valrörelser på ett sätt som väckte respekt även bland männen.

Högerkvinnorna organiserar sig själva

Särskilt i Stockholm fanns det många välutbildade och samhällsintresserade högerkvinnor, medvetna om kvinnans rättigheter och skyldigheter. En grupp högerkvinnor med erfarenheter från ledande poster inom olika organisationer beslöt att organisera sig. De hade varit verk samma inom FBF, Röda Korset, Svenska Folkförbundet, Kvinnoförbundet för Sveriges Sjöförsvaret respektive Landförsvaret, den kvinnliga rösträttsrörelsen LKPR och olika välgörenhetsföreningar. De kvinnor som i första hand tog initiativet var *Lizinka Dyrssen*, *Ebba von Eckermann*, *Cecilia Milow* och *Louise Stenbock*. Dessa samt flera andra kvinnor presenteras utförligare i kapitlet Åtta porträtt. Dessa fyra bildade en interimstyrelse för att förbereda bildande av Stockholms Moderata Kvinnoförning. 28 april 1911 var man klar med organisationsförberedelserna. Ett utlyst möte valde en styrelse om tolv personer och stadgar antogs.

Begreppet Moderata Kvinnoförningen var medvetet valt och förklaras i ändamålsformuleringen innebära en sammanslutning av moderata, reformvänliga kvinnor. De skulle arbeta för att väcka kvinnorna till insikt om deras skyldigheter mot samhället liksom om deras rättigheter. Detta skulle ske genom ett målmedvetet upplysningsarbete. Det poängterades särskilt att detta skulle ske på ett självständigt sätt, vilket torde tolkas som att de moderata kvinnorna slog vakt om sin självständighet gentemot AVF, det parti som hade utestängt dem från medlemskap. Förningen fick medlemmar såväl i Stockholm som i landsorten och snart tillkom flera föreningar och ett förbund av dessa i form av Sveriges Moderata Kvinnoförbund, SMKF, bildat 15 maj 1915. Också SMKF poängterade att den var en självständig organisation, men att den stod på samma ideologiska grund som AVF. Det framgick också i SMKF:s stadga att SMKF i valrörelser skulle samarbeta med partiets valorganisationer och gå fram under samma partibeteckning.

Självständighet eller partidisciplin

Vid partistämman 1913 beslöt så partiet att även kvinnor skulle kunna bli medlemmar och efter ytterligare några år insåg partiet att det fanns skäl för en aktiv satsning på att ansluta fler kvinnor. Men då hade redan SMKF konsoliderats.

Kommande år skulle komma att präglas av denna problematiska relation till partiet. Å ena sidan ville SMKF samarbeta med AVF i valrörel-

ser i gemensamma uppgifter, å andra sidan ville kvinnoorganisationen slå vakt om sin självständighet. AVF å sin sida såg inte gärna en parallell, konkurrerande organisation som anslöt kvinnor utanför partiets kontroll. Arvid Lindman strävade efter att konsolidera partiet och då skulle ett självständigt kvinnoförbund utgöra ett hot mot enheten. Ledningen av AVF kunde av partitaktiska skäl inte acceptera ett självständigt kvinnoförbund. Men tillsvidare valde de att finna former för en god samverkan i valarbetet. Det tog närmare två år att komma fram till den formulering i stadgan som reglerade samarbetsformerna vid valen. Punkten i SMKFs stadga fick 1917 följande utformning: ”Vid val skola Förbundets avdelningar träda i förbindelse med det moderata partiets valorganisationer och gå fram under samma partibeteckning som dessa”. AVF hade därmed säkrat att SMKf inte skulle agera självständigt eller samverka med något annat parti i valen. Men beträffande övrig verksamhet var SMKf suveränt.

Då SMKf bildades 1915 hade organisationen 1 514 medlemmar, anslutna genom olika lokala föreningar. Några av de ledande i SMKf utmärker sig genom ett framgångsrikt arbete för att bilda nya föreningar. *Jeanna Nilsson*, bosatt i södra Värmland, grundade på kort tid åtta föreningar i Västergötland. I övrigt verkade SMKf mestadels med medlemsrekrytering i de större tätorterna.

Misstänksamheten från AVF:s sida gentemot den självständiga kvinnoorganisationen kvarstod. Men det uttrycktes också farhågor från kvinnor om ett samgående med AVF. Hilma Borelius t. ex. uttryckte att kvinnorna riskerade att bli hantlangare åt den manliga högern om SMKf miste sin självständiga status.

En motaktion – AVF går in för att organisera kvinnor

Partiledningen försökte först genom högerpressen uppmana kvinnor att organisera sig inom partiets ram. När detta inte fick omedelbar effekt anställde AVF en person med uppdrag att bilda föreningar ute i landet. Uppdraget gick till *Edit Kindvall*. Hon var utbildad lärare och hade varit engagerad i rösträttsrörelsen. Hon hade själv initierat bildande av flera lokala rösträttsföreningar i Gästrikland och Dalarna och hon fanns med i styrelsen för LKPR. Hon var under åren 1908–1915 engagerad i Svenska Folkförbundet och skaffade sig ett omfattande kontaktnät vid sina föreläsningsturnéer över landet.

AVF:s kvinnoföreningar antog namnet AVF:s Moderata kvinnoföreningar, vilket var snarlikt det namn som användes av SMKFs lokala kvinnoföreningar. Man kan ana att redan namnfrågan väckte animositet från SMKFs sida.

Edit Kindvall identifierade sig med partiets strategi om enighet och sammanhållning inom organisationen och för kvinnorna samarbete med partiets män, därom vittnar den formulering som ofta avslutade hennes anföranden: ”Ingenting är för våra motståndare på vänstersidan förhatligare än sammanhållning och enighet inom högern. Må högerns kvinnor minnas detta”. Därmed ger hon uttryck för den syn som partiet vid denna tid stod för. Det gällde att konsolidera det parti, som hade varit så bångstyrt att över huvud taget få in i ett partimedvetande.

Arvid Lindman var en modernt inriktad parlamentariker. Han visste att åsikterna fick ett annat genomslag då de uttrycktes av ett parti än då de uttalades av en enskild person. Arvid Lindman var väl medveten om hur ett modernt partiväsen måste arbeta och han hade ända sedan 1904 verkat för att konsolidera partiet i syfte att balansera enskilda personers, enskilda förenings och regioners strävan efter självständighet. Men partiet hade från början inte varit öppet för kvinnor. Kvinnorna hade inte tillskrivits samma handlingsutrymme som männen. När moderatkvinnor inte fann sig i sin underordnade position, skapade de en egen organisation, Sveriges Moderata Kvinnoförbund. Partiets strävan att få kvinnor och kvinnoföreningar direkt anslutna till AVF kom snarast att fördjupa motsättningarna till SMKf.

Moderata Kvinnors Rösträttsförening

Partiledaren Arvid Lindman hade redan 1907 uttalat sig positivt om den kvinnliga rösträttsrörelsen och gav uttryck för sin övertygelse att kvinnornas politiska rösträtt skulle bli verklighet inom en nära framtid. I Finland hade sedan 1906 kvinnorna politisk rösträtt, i övriga nordiska länder hade denna reform införts och Holland var på god väg. Då ingenting hände i frågan fram till 1917, beslöts efter en överläggning mellan bland andra SMKFs representanter och LKPR:s ledning att bilda en särskild förening, Moderata Kvinnors Rösträttsförening, MKR, enbart med syfte att bearbeta högern för att påskynda rösträtsfrågans lösning. För MKR var det viktigast att komma ur dödläget med högerns långbänk i frågan. Föreningen var till och med beredd att acceptera en

något högre rösträttsålder för kvinnorna i de första valen – precis som skedde i England. De moderata kvinnorna sökte ständigt nya vägar. Föreningen spred tusentals foldrar och broschyrer för den kvinnliga rösträtten, men dess framställningar till partiet om att få tala vid valmöten avlogs, liksom MKR:s nomineringar till kommunala vallistor. Däremot erbjöds i det läget SMKf en plats som adjungerad i Allmänna Valmansförbundets överstyrelse och verkställande utskott.

När den nya regeringen tillträtt 1918 lades en proposition om allmän kvinnlig rösträtt – men den föll i första kammaren. Vid en urtima riksdag i december samma år togs den 40-gradiga skalan bort vid kommunalvalen. Det gjordes även ett uttalande om kvinnlig rösträtt. Då förslaget återkom, antogs det med en del förändringar och då hänvisades frågan inte längre till utredning, utan beslutet togs på grundlagsenligt sätt. Det principiella motståndet från förstakammarhögern hade brutits genom att högern hade anslutit sig till överenskommelsen i december 1918, vari ingick uttalandet om att kvinnorna borde få politisk rösträtt.

Olika lösningar för att organisera högerns kvinnor

Inför kommunalvalet 1919 organiserades kvinnorna inom partiet på ytterligare ett nytt sätt: Moderata Partiets Kvinnokommitté. Det var i regel SMKf:s företrädare som ingick i kommittén och troligen var avsikten att permanenta samverkan mellan partiet och det självständiga kvinnoförbundet SMKf. År 1919 fanns det således fyra kvinnogrupperingar inom högern: Sveriges Moderata Kvinnoförbund, AVF:s Moderata Kvinnoföreningar inom de lokala högerorganisationerna, Moderata Kvinnors Rösträttsförening och Moderata Partiets Kvinnokommitté. De två sistnämnda får betecknas som ad hoc grupperingar; rösträttsföreningen var kvar till dess rösträttsfrågan slutgiltigt lösts och kvinnokommittén för att bedriva valrörelse 1919. Mellan de två förstnämnda däremot kom det att bli en utdragen process om att ansluta och representera högerns kvinnor.

SMKf hade bedrivit en omfattande utbildning för sina medlemmar, de hade gjort stora insatser i valarbete, och hade ett gott samarbete med AVF vid dessa tillfällen. Men förbundet drev också egna frågor, och när det skedde utåtriktat, kom de i konflikt med partiet. När SMKf bildades hade avsikten ingalunda varit att söka konflikt, avsikten var att fin-

na en form där kvinnor kunde samlas, organisera utbildning och information, riktad speciellt till kvinnor i en tid när det behövdes särskilda insatser för att höja kvinnornas politiska intresse. Då var kvinnorna utpekade som grupp genom att de ännu inte hade de fulla medborgerliga rättigheterna. När SMKf betonade att deras organisation skulle agera självständigt är det mot bakgrund av de då aktuella omständigheterna.

När partiet efter 1913 års stadgeändring öppnades för kvinnor var SMKf redan ett faktum. Både förbundet och de enskilda föreningarna fann arbetsformerna inom Moderata Kvinnoförbundet inspirerande och självklara – varför skulle de ge upp den självständighet som de hade uppnått av egen kraft när AVF inte stod öppet för dem? Det fanns säkert också ett agg riktat mot den konkurrerande medlemsrekrytering som skedde genom Edit Kindvalls verksamhet samt det sätt varpå partiet nominerade kvinnor till politiska uppdrag. I SMKf fanns det gott om välutbildade kvinnor med stor organisatorisk erfarenhet och stort politiskt intresse, men de kom sällan att bli nominerade på partiets listor. Till motviljan att uppge den egna självständigheten bidrog dessutom farhågor för att den verksamhet som riktades till kvinnorna skulle underordnas annat partiarbete.

Det är värt att notera att vissa av AVF:s partidistrikt tyckte att ett självständigt kvinnoförbund var att föredra framför en central kvinnokommitté, integrerad i partiet. Sådan var också lösningen för relationerna mellan en del andra partier och deras kvinnor. Medlemsrekryteringen fortsatte för båda organisationerna. SMKf redovisade år 1926 totalt 34 lokalförbund, medan Högerens Centrala Kvinnoråd, CK, kunde uppvisa 85 kvinnoklubbar.

Den ledande företrädaren för SMKf var alltsedan dess tillkomst Ebba von Eckerman. Ebba von Eckermann, född von Hallwyl, tillhörde en av landets förmögna familjer. Hon var självständig och intelligent, men hade inte fått föräldrarnas tillåtelse att studera vidare som hon så gärna hade velat göra. Hon ägnade mycket tid och kraft, och förmodligen även en del ekonomiska tillgångar, till att stödja SMKf. Säkert är att denna självständiga kvinna kunde uppfattas som ett hot för en del av partiets män. Kvinnoidealet bland högern under tidigt 1900-tal var inte den självständiga yrkeskvinnan, utan snarare husmodern.

När partiet begränsade kvinnornas insatser till att föra ut budskapet om familj, utbildning och sociala frågor, var det inte i linje med SMKf:s

breda samhällsengagemang. Bostadsfrågan, ekonomi och försvar var för dem också angelägna frågor. Att uppge sin självständighet var över huvud taget inte i överensstämmelse med deras uppgift.

Ebba von Eckermann lämnade ordförandeskapet i SMKF 1922, men deltog även därefter i SMKF:s arbete. 1925 och 1929 tog SMKF initiativ till en proteströrelse från flera organisationer mot nedskärningarna i försvaret, vilket fick stor uppslutning både i storstäderna och ute i landet. Även CK med AVF:s kvinnoklubbar deltog i manifestationerna.

Försvarsfrågan är en tydlig skiljelinje mellan de olika partierna. Enbart i AVF och senare Högerpartiet fanns den politiska linje om försvaret som de moderata kvinnorna kunde tänka sig att stödja. Försvarsfrågan är ett exempel bland flera på att det vore otänkbart att gå över till något annat parti, även om de moderata kvinnorna i SMKF organisatoriskt befann sig i konflikt med partiet.

Sveriges Moderata Kvinnoförbunds verksamhet

SMKF:s verksamhet bestod framför allt i utbildning, upplysning och information särskilt riktad till kvinnorna. Stora personliga insatser gjordes av styrelsens medlemmar, som reste runt i landet som föredragshållare och inspiratörer för att bilda och utveckla föreningar. Ebba von Eckermann hade ibland med sig en hopfällbar talarstol, eftersom de lokaler som man fick använda sällan var utrustade för föredragshållare. Ovan har nämnts Jeanna Nilsson, som startade föreningar i hela Väst-sverige. Men kurser och resor kostade pengar. I Stockholm ställde sig en medlem i centralstyrelsen, revisorn Dagmar Svensson år 1920 i spetsen för en insamling. En summa om 20 000 kronor i kontanter samt förbindelser för bidrag de kommande åren gav möjligheter att genomföra kurser med deltagare utifrån landet. Jämfört med deltagaravgifterna och medlemsavgifterna var detta en stor summa.

På ombudsmötet 1920 togs ett annat initiativ av Jeanna Nilsson. Det gällde de primitiva sjukvårdsförhållandena i Norrland, senare utsträckt till de nordliga delarna av Dalarna och Värmland. Arbetet skedde i samverkan med Röda Korset, som fick de medel som insamlades i de moderata föreningarna. Enskilda lokalförbund åtog sig ansvar för vissa orter. Röda Korset erhöll redan det första året en större summa för sjukhär-bärgen och förlossningshem i Norrbotten. Stödaktionerna ökade år efter år med insamlade medel. SMKF lyckades också driva fram statliga

insatser för att öka läkartätheten i Norrland. Dessutom gavs bidrag till elevplatser vid Övre Torneå folkhögskola samt till en kyrka i Svanstein, Övertorneå. Kyrkan med klockstapel byggdes och utrustades med inventarier. Projektet gav SMKf stor uppmärksamhet.

Slutord

Det förhållandet att kvinnorna inte kunde bli medlemmar i AVF från början torde ha varit av stor betydelse för att organisationsfrågan blev så utdragen. De nio åren av utanförskap förklarar att det tog ytterligare 24 år innan högerens kvinnor samlades i en organisation i partiet. De ledande kvinnorna i SMKf gjorde enastående insatser för att rekrytera och utbilda kvinnor i politiskt arbete, men överflyglades av CK, som på ett helt annat sätt hade partiets förtroende. Också de kvinnor som gjorde sina insatser inom CK framstår som beundransvärda genom de långsiktiga perspektiv de hade för att utbilda och informera högersinnade kvinnor.

Även om det fanns en organisatorisk konflikt, tycks den ha lagts åt sidan i valarbetet. SMKf:s och CK:s kvinnor kunde i valrörelserna arbeta sida vid sida, fördela eller samlas kring olika frågor, så att valarbetet gick smidigt. Det som förenade dem var i dessa lägen starkare än det som skilde dem åt.

Litteratur

- Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921*, Stockholm 1997.
- Nicklasson, Stina, *Högerens kvinnor. Problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet 1936/37*, Uppsala 1992.
- Nicklasson, Stina, *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap*, Stockholm 1997.
- Östberg, Kjell, *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*, Stockholm 1997.